

۱۴۸۷۳۱۶

دلایل رقابت قدرت‌ها در قفقاز جنوبی

نویسنده: دکتر ناصر عسگری

www.ketab.ir

نشر اوین

۱۳۹۶

سرشناسه	: عسگری، ناصر، ۱۳۴۸ -
عنوان و نام پدیدآور	: دلایل رقابت قدرت‌ها در قفقاز جنوبی / نویسنده ناصر عسگری.
مشخصات نشر	: تهران: نشر اوین، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۶۶ ص.
شابک	: ۱۵۰۰۰ ریال 7-95347-600-978 :
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۵۷ - ۱۶۶.
موضوع	: سیاست جغرافیایی - قفقاز
موضوع	: Geopolitics -- Caucasus
موضوع	: قفقاز -- جنبه‌های استراتژیکی
موضوع	: Caucasus -- Strategic aspects
موضوع	: قفقاز -- روابط خارجی
موضوع	: Caucasus -- Foreign relations
موضوع	: قفقاز -- موقعیت بین‌المللی
موضوع	: Caucasus -- International status
رده‌بندی کنگره	: DK۵۰۰/۴۵۵۰۱۵
رده‌بندی دیویی	: ۹۴۷/۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۶۲۵۹۵۳

اوین
انتشارات

دلایل رقابت قدرت‌ها در قفقاز جنوبی

نگارش: ناصر عسگری

انتشارات اوین

شابک: ۷-۹۵۳۴۷-۶۰۰-۹۷۸

تیراژ: ۵۰۰ جلد

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

تلفن همراه: ۰۹۱۹۵۳۷۹۰۵۸

آدرس: خیابان آیت‌الله کاشانی - خیابان پیامبر غربی پلاک ۱۱۹

نوبت چاپ: چاپ اول

فهرست مطالب

مقدمه	۷
-------------	---

فصل اول: ویژگی‌های تاریخی و جغرافیایی قفقاز جنوبی

گفتار اول: ویژگی‌های قفقاز جنوبی	۱۱
نام و منشأ قفقاز	۱۱
تاریخچه قفقاز	۱۱
مراحل نام‌زات روس‌ها به قفقاز	۱۳
جغرافیای طبیعی و انسانی قفقاز جنوبی	۱۵
ویژگی‌های قومی و مذهبی قفقاز جنوبی	۱۵
ذخایر نفت و گاز منطقه خزر و قفقاز جنوبی	۱۶
ویژگی‌های منطقه قفقاز جنوبی	۱۶
موقعیت و ژئوپولیتیک قفقاز	۱۷
اهمیت استراتژیک قفقاز جنوبی	۱۹
گفتار دوم: کشورهای قفقاز جنوبی	۲۰
آذربایجان	۲۰
پیشینه تاریخی	۲۰
موقعیت سرزمینی و ویژگی‌های قومی	۲۱
نفت و گاز در آذربایجان	۲۴
جمهوری گرجستان	۲۵
پیشینه تاریخی	۲۵
موقعیت سرزمینی و ویژگی‌های انسانی	۲۵
موقعیت ژئوپولیتیک گرجستان:	۲۶
بحران میان روسیه و گرجستان	۲۶
ارمنستان	۲۹
تاریخچه ارمنستان	۲۹
موقعیت سرزمینی و جمعیت	۲۹
چالش‌های ارمنستان	۳۰
نظریه هارتلند مکیندر	۳۱

فصل دوم: بررسی ژئوپولیتیک و جایگاه قفقاز جنوبی و بحران‌ها و چالش‌ها

گفتار اول: عوامل ژئوپولیتیک قفقاز جنوبی	۳۳
---	----

۵۶	دومین دکترین نظامی روسیه
۵۷	سومین دکترین نظامی روسیه
۵۸	ترس اروپا و آمریکا از تسلط روسیه بر منابع انرژی
۵۹	دلایل توجه به قفقاز
۵۹	اهداف آمریکا در قفقاز جنوبی
۵۹	اهمیت استراتژیکی و ژئوپولیتیکی، منطقه قفقاز
۶۱	اهداف روسیه در قفقاز جنوبی

فصل سوم: اهمیت قفقاز جنوبی و دلایل رقابت روسیه و آمریکا در قفقاز جنوبی

۶۵	دلایل رویا ری ایالات متحده آمریکا و روسیه در قفقاز
۶۷	دلایل توجه روسیه آمریکا به قفقاز جنوبی
۶۹	طرح گسترش ناتو
۷۰	دلایل گسترش ناتو، قفقاز غربی
۷۱	بازی دومینوی ناتو
۷۱	اهمیت ژئوپولیتیکی و ژئواکونومیک
۷۲	امنیت قفقاز با امنیت ناتو
۷۲	ضرورت وجود ترتیبات امنیتی مناسب
۷۳	روسیه و قفقاز جنوبی
۷۶	قدرت‌های فرا منطقه‌ای در قفقاز جنوبی
۷۷	دلایل حضور و اهداف آمریکا در قفقاز جنوبی
۷۹	سیاست‌های آمریکا در قفقاز
۸۱	اهداف آمریکا در قفقاز
۸۱	کنترل ذخایر انرژی
۸۱	اهمیت نفت و جایگاه آن در استراتژی ملی آمریکا
۸۲	اهمیت استراتژیکی و ژئوپولیتیکی منطقه قفقاز جنوبی و دریای خزر
۸۴	محیط امنیتی قفقاز
۸۴	الف- شرایط امنیتی
۸۵	عوامل بی‌ثباتی در قفقاز و رویکردهای امنیتی
۸۵	عوامل داخلی ناامنی در قفقاز جنوبی
۸۶	اختلافات قومی
۸۶	اختلافات مرزی و تأثیر آن بر اقوام و ملیت‌ها
۸۷	ناکارآمدی اقتصادی
۸۷	نابرابری اقتصادی و شکاف‌های اجتماعی

۸۸	عدم وجود نهادهای مدنی کارآ:
۸۸	گوناگونی رویکردهای امنیتی قفقاز
۸۸	رویکرد استراتژیک:
۸۹	رویکرد قومی - سیاسی:
۸۹	رویکرد اقتصادی:
۹۰	رویکرد امنیت جمعی:
۹۱	ریشه‌های منازعات در قفقاز
۹۳	نقش روسیه در منازعات قومی قفقاز جنوبی
۹۴	قومیت‌ها در دوران لینن:
۹۷	سیاست رباچف و قومیت‌ها:
۹۸	قوم‌گرایی در قفقاز:
۱۰۰	رقابت ایالات متحده - روسیه در قفقاز و دریای خزر
۱۰۲	ژئوپولیتیک انرژی در قفقاز جنوبی و دریای خزر
۱۰۴	رویکرد آمریکا در قفقاز جنوبی

فصل چهارم نتایج

۱۰۷	نتیجه‌گیری
۱۱۴	پیشنهادات

فهرست منابع

۱۲۱	منابع خارجی
۱۲۱	منابع اینترنتی

مقدمه

به دنبال فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، منطقه‌ی خزر و قفقاز جنوبی بر روی نقشه‌ی سیاسی جهان به عنوان منطقه‌ی نوپای ژئوپلیتیک مطرح گردید. خلاء ناشی از قدرت منطقه‌ای و وجود منابع سرشار انرژی، عنوان یک یک منبع استراتژیک و دیگر مسائل تأثیرگذار توجه قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای را به این حوزه جلب نمود. پویایی ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک منطقه و کشمکش‌های رقابت‌آمیز قدرت‌های بزرگ (روسیه و آمریکا) تقاضای روزافزون انرژی با توجه به افزایش جمعیت و همچنین رشد اقتصادی و مصرف صنعتی و محدودیت مناطق دارای ذخایر نفت و گاز در جهان بر جنبه‌های استراتژیک منطقه قفقاز جنوبی و حوزه دریای خزر را افزوده است.

منابع نفت و گاز در حوزه‌ی دریای خزر و قفقاز جنوبی و مسائل مربوط به انرژی و نحوه‌ی انتقال، بر پیچیدگی رقابت میان روسیه و آمریکا افزود. عامل مهمی در شکل‌گیری استراتژی‌ها و سیاست‌های ژئوپلیتیکی در این حوزه گردید که عوامل انرژی و خطوط لوله نفت و گاز و چگونگی انتقال آن به عنوان مهم‌ترین دلایل تحولات این منطقه مطرح می‌باشد. ذخایر نفت و گاز منطقه خزر و قفقاز جنوبی و حضور آمریکا در این منطقه به منظور دستیابی به اهداف موردنظر و جلوگیری از نفوذ و احیاء دوباره روسیه و نیز به دلیل عدم دستیابی کشورهای قفقاز جنوبی به آب‌های آزاد و همچنین بحران‌های قومی بر حساسیت و اهمیت این منطقه افزوده است.

ایالات متحده آمریکا پس از فروپاشی شوروی با اهدافی راهبردی ضمن دسترسی به منابع عظیم نفت و گاز منطقه و حضور مستقیم در قفقاز جنوبی به عنوان حیاط خلوت روسیه و جلوگیری و کنترل جنگ‌های داخلی و نیز جلوگیری از ظهور و توسعه‌طلبی ایدئولوژیک و احیاء قدرت روسیه و ممانعت از رشد بنیادگرایی ضد غربی در منطقه و حمایت از دموکراسی خواهی و اقتصاد بازار آزاد سیاست‌هایی را در پیش گرفت تا ضمن کاهش نفوذ و جلوگیری از سلطه کامل روسیه با حمایت از حکومت‌های غرب‌گرا در قفقاز جنوبی توانایی لازم را برای اجرای سیاست‌های خود پیدا کند و با به رسمیت شناختن استقلال این کشورها و توسعه نفوذ و اعطای کمک‌های اقتصادی به دولت‌های تازه شکل گرفته در این منطقه و بازسازی وضعیت اقتصادی آنها و توسعه نفوذ سیاسی

برای همراه کردن آنها با سیاست خارجی آمریکا در صحنه مناسبات جهانی اقدام نمود. آمریکا با معرفی روسیه به عنوان کشوری ناتوان و ایجاد وحشت از تفکرات بنیادگرایی اسلامی و توجه به وجود منابع سرشار منطقه خزر و قفقاز جنوبی فرصت‌هایی را برای خود فراهم ساخت. پس از حوادث ۱۱ سپتامبر آمریکا مشروعیت لازم را برای حضور در قفقاز جنوبی به دست آورد و با ایجاد تغییراتی در سیاست خارجی خود فرصت یافت تا در راستای کسب منافع و رسیدن به اهداف و هژمونی بر جهان سیاست حمله پیش‌دستانه و جنگ پیشگیرانه را اتخاذ نماید اگرچه آمریکا با این ترغند توانست به پایگاه‌های شوروی سابق در آسیای مرکزی در مبارزه با تروریسم دست یابد اما مسکو با حفظ نظامی آمریکا در قفقاز جنوبی که برای روسیه جنبه حیاتی دارد به دلیل ترس از ایجاد چالش و بی‌ثباتی در قفقاز شمالی و نیز کاهش نفوذ بر کنترل انرژی و سیاست‌های خطوط لوله نفت و انتقال انرژی به آسانی کنار نیامد که دلایل آن عبارت است از:

- ۱- وجود بحران‌های قلمری در قفقاز جنوبی وعدم کنترل آنها و تأثیرگذاری آن بر قفقاز شمالی
- ۲- کنترل روسیه بر کنترل و اجرای سیاست‌های راهبردی انرژی و سیاست جهانی خطوط لوله نفت و انتقال انرژی

۳- آگاهی روسیه از اهداف آمریکا در قفقاز جنوبی به منظور تسلط بر اوراسیا

قفقاز جنوبی با توجه به موقعیت جغرافیایی و برآمدهی رویکرد ژئوپولیتیک و ژئواکونومیک خود از ارزش و اعتبار خاصی در صحنه بین‌الملل برخوردار بوده. سبب رقابت قدرت‌ها به خصوص روسیه و آمریکا گردیده است و اهمیت ژئواکونومیک قفقاز جنوبی به لحاظ همجواری با دریای خزر به عنوان دومین مرکز انرژی بعد از خلیج فارس با دارا بودن ۸ درصد گاز و ۶ درصد نفت و ۲۸ درصد زغال‌سنگ، بر این رقابت‌ها افزوده است. (امیراحمدیان، ۱۳۸۱: ۶). از دید ژئوپولیتیک نیز قفقاز جنوبی دارای چنان اعتباری می‌باشد که روس‌ها این منطقه را به عنوان بخشی از تاج نزدیک مطرح نموده‌اند و هرگونه نفوذ قدرت‌های فرامنطقه‌ای را در این حوزه برنمی‌تابند و هرگز نمی‌کوشند تا به هر شکلی از نفوذ رقبا به خصوص آمریکا در این منطقه جلوگیری کند و ژئوپولیتیک منطقه را متناسب با منافع خود تغییر دهد. زیرا روسیه به نیاز روزافزون آمریکا به دلیل شرایط اقتصادی و صنعتی و نوع حاکمیت سیستم سرمایه‌داری و مصرف عمومی جامعه این کشور به انرژی واقف است.

از سوی دیگر نگاه آمریکا به قفقاز جنوبی به لحاظ داشتن منابع انرژی و شرایط ژئوپولیتیک به عنوان هدفی درازمدت و استراتژیک محسوب می‌گردد. لذا سؤال اصلی این است که چه عواملی

موجب رقابت آمریکا با روسیه در قفقاز جنوبی گردیده و عوامل ژئوپلیتیک منطقه تا چه اندازه‌ای بر این رقابت تأثیرگذار می‌باشد؟ به نظر می‌رسد رقابت آمریکا و روسیه در منطقه قفقاز جنوبی متأثر از منابع و ذخایر انرژی و موقعیت ژئواستراتژیک این منطقه و اهداف استراتژیک آمریکا جهت حضور درازمدت در حیات خلوت روسیه و حمایت از کشورهای قفقاز جنوبی به‌سوی غرب به سبب و جلوگیری از اقتدار مجدد روسیه به عنوان یک قدرت برتر و نیز مغایرت اقدامات آمریکا با منافع روسیه و دخالت آن کشور در محدوده قلمرو این کشور و نیز مهار دیگر رقبا با تسلط بر انرژی بوده و از طرفی کشورهای منطقه، روسیه را به عنوان یک تهدید امنیتی علیه خود به حساب می‌آورند و با گرایش خود به‌سوی غرب که برخلاف منافع و خواسته روسیه می‌باشد، آمریکا را به عنوان یک قدرت برتر و تحت کنترل روسیه قلمداد می‌کنند و حساسیت روسیه به این گرایشات و نیز به دخالت‌های واکنش‌گرا در قفقاز جنوبی و جلوگیری از نفوذ غرب در این منطقه و استفاده از قدرت نظامی و سیاسی و انرژی در این راستا را می‌توان دلایل رقابت و رویارویی دو کشور روسیه و آمریکا دانست.

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی پایان جنگ سرد را اعلام نمود و پایانی بر رقابت‌های ایدئولوژیک و نظامی و استراتژیک بین دو بزرگ عمده قدرت جهانی شد اما از سوی دیگر باعث تغییرات عمده‌ای در شکل‌بندی‌های استراتژیک گردید و بروز رقابت‌های پیچیده‌ای را در منطق پیرامونی شوروی به وجود آورد فضای منطقه با اسلام استقلال جمهوری‌های سابق شوروی شکل تازه‌ای پیدا کرد و تشکیل کشورهای آذربایجان و ارمنستان و گرجستان در منطقه قفقاز از یک‌طرف و سعی در پر کردن خلاء ژئوپلیتیک (قدرت) شوروی در منطقه از طرف دیگر سبب شد تا قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای سعی در پر کردن این خلاء را به هر کدام به دنبال راهی برای نفوذ در منطقه بودند تا بتوانند در ساختار جدید قدرت سهمی داشته باشند و برآورد و این در حالی بود که فروپاشی شوروی روسیه جدید را با چالش‌های فراوانی روبرو نمود و نتیجه به پیرامون خود نداشتند و در نتیجه این فرصت طلایی بود که راه را برای نفوذ قدرت‌های برتر (آمریکا) و دوری گزیدن کشورهای پیرامونی روسیه و نزدیکی به غرب گردید.

عواملی چون ارزش‌های ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک منطقه، منابع و ذخایر فراوان نفت و گاز، موقعیت ارتباطی و ترانزیتی حمل‌ونقل و ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های مواصلاتی، ارزش‌های استراتژیک دریای خزر و دریای سیاه، ژئوپلیتیک دریای خزر و قفقاز جنوبی همه سبب توجه قدرت‌ها و رقابت بین آنها برای رسیدن به منافع در این منطقه شد و کنترل بر تولید منابع انرژی و خطوط انتقال آن و همچنین توان تأثیرگذاری بر امنیت قفقاز جنوبی از جمله مواردی است که

همواره با تحرکات قدرت‌ها در ارتباط است.

در این کتاب بر آن هستیم تا ژئوپولیتیک قفقاز جنوبی و قدرت‌های منطقه‌ای (روسیه) و فرا منطقه‌ای (آمریکا) در حوزه‌ی جغرافیا و اقتصاد و منابع انرژی نفت و گاز و رقابت بین این قدرت‌ها را مورد پژوهش قرار دهیم. حضور آمریکا و رقابت آن بر سر دستیابی به منبع انرژی در حوزه قفقاز جنوبی و دریای خزر عامل اصرار نفوذ این کشور در این منطقه شده و دستیابی به ریملند و هارتلند و بهره‌برداری از جایگاه ترانزیتی و موقعیت جغرافیای سیاسی کشورهای قفقاز جنوبی و مناطق تحت نفوذ روسیه بر این رقابت‌ها افزوده است.

www.ketab.ir